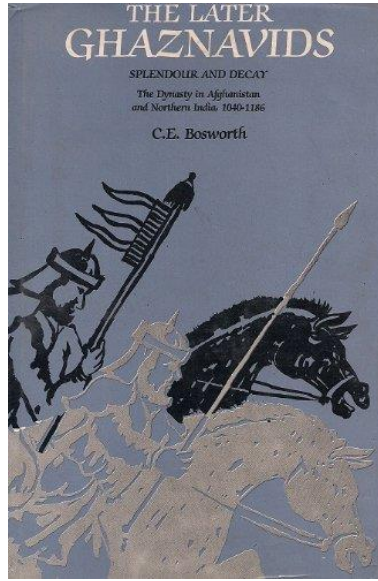

The Later Ghaznavids Splendour and Decay: The Dynasty in Afghanistan and Northern India 1040-1186

Clifford Edmund Bosworth

New Delhi, Munshiram Manoharlal Publishers, 1992, 196 sayfa, ISBN: 978-023-1044-28-8.

Gülseri Begüm OKUDAN*

Gazneli Devleti, Orta Çağ tarihinin en önemli devletlerinden biridir. Kuruluş dönemi ve siyasi gücünün doruklarında olduğu Sebük Tegin ile Gazneli Mahmûd dönemlerinden sonra devlet yıkılış sürecine geçmiş, içeride ve dışarıda gerçekleşen savaşlarla yıpranmıştır. Zamanla İran hâkimiyetini kaybeden Gazneliler, Hindistan'a çekilmesine rağmen Gazneli sultanlarının İran'a hâkim olmak için mücadeleleri devam etmiştir. Gaznelilerin çağdaşı devletlerle olan ilişkileri de Gazneli Devleti'nin aleyhine gelişmeye başlamıştır.

Clifford Edmund Bosworth, Orta Çağ tarihi hakkında önemli araştırmaları ve eserleriyle tanınmaktadır. Yazar, Gazneliler dönemi kadar Sâmânîler hakkında yaptığı çalışmalarıyla da bilinmektedir. *Encyclopedia Iranica*, *Encyclopedia Britannica* ve *Encyclopaedia of Islam* gibi önemli dergilerde yazdığı makalelerle tarih alanında birçok önemli çalışmada bulunan araştırmacının, Gazneli tarihinin devamı niteliğinde olan eseri ilim dünyasına kazandırılmıştır.

İngilizce kaleme alınan kitap, yazarın ön sözü ve tanıtım metniyle başlamaktadır. Yazar, bir önceki eseri olan *The Ghaznavids* hakkında bilgi verip, Gazneli tarihinin kaynaklarını da tanıtmaktadır. Eserde tarihî kaynakların yanı sıra arkeoloji ve nümismatik gibi yardımcı disiplinler kadar anekdot ve şiir koleksiyonları gibi edebî eserlere de yer verilerek bir değerlendirme yapılmıştır. Edebî kaynaklar

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, gbegumokudan@gmail.com

incelenmiş ve bazı önemli tarihî olaylarla kişiliklere yer verilmiştir. İncelenen eserlerdeki bazı bilgilerin spesifik olduğuna değinen araştırmacı, bazılarının da birbirinin tekrarı olduğunu belirtmiştir.

Müellif, Gazneli Devleti'ni yıkılışa sürükleyen olayların başında İran'ı kaybetmesi ve batıdan çekilmesinin geldiğini düşünmektedir. Selçukluların bölgedeki başarısı ve Gaznelilerin bu olay karşısında uğradığı zarara değinen çalışma, Dandanakan (1040) yenilgisinin Gazneli Devleti'ne verdiği zararın büyüklüğünü hem bölgesel, askerî, siyasi ve ekonomik açıdan hem de toprak bütünlüğü açısından kaynakların ışığında değerlendirmiştir. Sultan Muhammed ve Sultan Mes'ûd hakkında da değerlendirmeleri bulunan araştırmacı, devrin önemli isimlerinin eserlerinde geçen bilgiler ışığında hareket etmiştir.

Yazar, Sultan Gazneli Mahmûd'un ölümünden sonra Gazneli sarayında yaşanan saltanat mücadelesi ve Sultan Muhammed'in iki kez tahta çıkması, askerler ve devlet adamlarının politikaları gibi Gazneli Devleti'ni derinden etkileyen siyasi ve askerî olayları açık bir dille anlatmıştır. Gazneli Devleti'nin siyasi gücünü neredeyse yitirdiği Sultan Mes'ûd ve Sultan Muhammed dönemlerinin akabinde tahta geçen Sultan Mevdûd döneminde, devletin siyasi ve askerî gücünün düzeltilmesi ve kontrolün sağlanması konusuna değinerek, gerçekleşen olaylar hakkında bilgiler vermiştir. Yazar, bu bölümün önemli konularından biri olarak tahta çıkış merasimini aktarmıştır. Eserde bu olay farklı kaynakların ışığında değerlendirilerek detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Yazar, tarihî kaynakların, Sultan Mevdûd'un şehzadelikten beri yetenekli bir hükümdar olduğu, Türk hakanlığıyla iyi ilişkiler geliştirmesinde askerî ve siyasi stratejileri göz önünde bulundurularak zeki ve iyi bir idareci olduğu görüşünü savunduğunu belirtmiştir. Kitapta, Sultan Mevdûd'un cülus töreni ve Gazne'ye gelişi gibi önemli konular hakkında da kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Müellif, bu dönemi Gaznelilerin artık İran'dan uzaklaştığı ve Hindistan'a çekildiği sürecin başlangıcı olarak değerlendirmektedir. Cüzcânî, Gerdizî, İbn-i Baba ve Fakr-i Müdabbîr gibi kaynaklar ışığında dönemi değerlendiren müellif, eserde Mevdûd'un zafer kazandığı mücadelelerin sonunda imar faaliyetleri ve dedesi Sebük Tegin'den kalan mimari eserler için yaptığı restorasyon çalışmalarına da yer vermiştir.

Eserde, Sultan Mevdûd döneminin en önemli politikalarından biri de İran ve batı eyaletlerine yeniden hâkim olma girişimleri olarak belirtilmiştir. Herat, Bagdis, Belh gibi şehirleri geri alma girişimi ve Sultan Mevdûd'un bu kayıpları kabul etmemesinin nedenleri hem psikolojik hem de stratejik açıdan değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çok farklı konulara da değinen müellif, Gazneli Devleti'nin bu dönemdeki buhranlı yıllarını farklı bakış açılarıyla değerlendirmiştir. Sultan Mevdûd ve Çağrı Bey arasında geçen mücadeleler, Gazneli Devleti içinde gerçekleşen isyanlar gibi konular da başlıca değerlendirilen hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserde Mevdûd dönemi çok geniş ve teferruatlı tutulmuştur.

Sultan Mevdûd döneminde sarayın işleyişi, idari görevliler ve saray görevlileri, ganimetler, inşa edilen saraylar, köşkler, âlim ve şairlere muamele gibi konulara yer verilirken, Sultan'ın ölümüyle ilgili net bilgilere ulaşılamamaktadır. Eserde, Mevdûd'un halefi Abdü'r-Reşid hakkında da önemli bilgiler

mevcuttur. Tahta çıkışı, bu esnada yaşanan olaylar, merasimler gibi birçok önemli konuya temas edilmiştir. Eserin bu bölümünde de devrin çağdaş kaynaklarında geçen önemli bilgiler ve değerlendirmeler mevcuttur.

Mevdûd dönemiyle ilgili bilgilere Beyhâkî'den ulaşan müellif; Büst, Herat ve Horasan eyaletlerinde yaşanan hâkimiyet mücadelesi ile Nesa, Serash ve Dandanakan Savaşlarıyla Türkmenlerin Horasan'daki faaliyetlerine yer vermiştir. Ayrıca Mevdûd döneminin önemli isimlerinden olan Altuntaş, Çağrı Bey ve Tuğrul Bey'le olan ilişkilerine de değinmiştir.

Sultan Ferruhzad dönemine geçildiğinde yazar, hükümdarın karanlık ve gizli bir kişiliğinin olduğu, sikkelerde Gazneli Devleti'nin onursal ünvanlarını kullanmasının kendisini gizemli kıldığı görüşüne sahiptir. Sultan Ferruhzad ile ilgili olarak Sourdel'in değerlendirmelerine yer veren müellif, Beyhâkî'ye isnat ederek adaletli, hayırsever ve iyi bir yönetici olduğundan söz etmiştir. Beyhâkî'nin Ferruhzad'ın erken ölümüne yas tutmasına işaret etmesi, bu hükümdarın önemli bir kimliğe sahip olduğunu düşündürmektedir.

Müellif, Gazneli hükümdarlarını sadece siyasi ve askerî faaliyetleriyle değil, ahlaki ve değer yargılarıyla da değerlendirmiştir. Gazneli hükümdarlarından Sultan İbrahim için, devlet adamları tarafından Gazne'ye getirilip tahta çıkarılan sultanlardan biri olması hasebiyle yönetimde hâkimiyeti kurabilmek için hızlı hareket eden hükümdarlardan biri olduğu değerlendirmesini yapmıştır. Yazara göre, Selçuklularla Gazneliler arasındaki savaşlara son vermesi ve Alparslan'la iyi ilişkiler kurması onun strateji sahibi bir hükümdar olduğunu göstermektedir. Savaş hilelerini kullanması, Selçuklu orduları karşısında uyguladığı taktikler gibi askerî stratejiler üretmesi Gazneli Devleti'nin ömrünü uzatmıştır. Bu bağlamda yazar, Sultan İbrahim için “*Gazneli Devleti'nin ömrünü uzatan bir hükümdar*” değerlendirmesini yapmaktadır.

Eserin son bölümünde yazar, Sultan III. Mes'ûd ve oğullarının Gazneli Devleti'nin gerileme sürecindeki saltanatı ve bu dönemde İran ile Afganistan'ı kaybeden Gazneli Devleti'nin Pencap ve Sind havalisine çekiliş süreciyle tarihçilerin Gazneli tarihine önem vermediği bir dönemin başladığını belirtmektedir. Bu dönemde Karahıtaylar, Atabeglikler, Harezmşahlar gibi devletlerin daha çok önem kazandığının üzerinde durarak, Gazneli İmparatorluğu'nun hanedan tarihçilerinin, hanedanın tarihi yerine çevresinde gerçekleşen olaylara odaklandığını belirtmiştir. Eserde bahsedilen bu durum bir hayli dikkat çekici görünmektedir.

Gaznelilerin sadece siyasi manada değil, ayrıca askerî ve ekonomik olarak da çöküş yaşadığını belirten çağdaş kaynaklar ışığında değerlendirmelerini yapan müellif, Behramşah'ın ölümünü İranlı ve Hint-Müslüman tarihçiler açısından değerlendirmiş ve farklılıklara yer vermiştir. Gûrlulara yenilen Gazneli hükümdarlarından Hüsrevşah'ın akıbeti ve Gûrluların Gazne'ye hâkim olmasıyla devletin tarih sahnesinden çekilişi aktarılmıştır. Gaznelilerin Gûrlularla olan ilişkilerini ve zamanla iyice zayıflamalarını dönemin kaynakları ışığında değerlendiren müellif, Gûrlu hâkimiyetinin uzun soluklu olamamasının nedenleri hakkında kısa bilgiler vererek eserini tamamlamıştır.

Eserde İbn-i Bâbâ Kaşhânî'nin *Gazneli Tarihi*'nin İngilizce tercümesinin yanında, Gazneli hükümdarlarının Hindistan'daki idare yıllarını içeren açıklama listesiyle kısaltmalar listesi de bulunmaktadır. Ayrıca “Notlar ve Referanslar”, “Kaynakça” ve “Dizin” bölümleri de eserin sonuna eklenmiştir.

Gazneli Devleti'ndeki çöküş, yozlaşma ve hükümdarların bu süreçteki tutumları başlıca konularını oluşturan eser, söz konusu dönem Türk tarihinin anlaşılması, Türk devletlerini çöküşe götüren sebeplerin teşhis edilmesi ve aydınlatılması için ehemmiyet taşımaktadır. Tarihin önemli hükümdarlıklarından biri olup, ilk idare merkezi İran ve havalisi olan Gazneli Devleti'nin, merkezini bırakarak nasıl bir çekilme süreci yaşadığını doğrudan Gazneliler açısından değerlendirmesi hasebiyle önemli bir çalışmadır. *The Later Ghaznavids* kitabı, Gazneli, Gûrlu, Harezmşah ve Karahıtaylar gibi devletler üzerine incelemeler yapan araştırmacılar için incelenmeye değer, önemli bilgileri ihtiva etmektedir.